

IX SİNİFDƏ KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ EKSPERİMENTLƏRİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ PROSESİ ŞAĞİRDLƏRİN İDRAK FƏALLIĞINI ARTIRAN VASİTƏ KİMİ

G.N. İsmayılova, A.İ. İbişova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə: Məqalədə IX sinifdə silisium mövzusunun tədrisi zamanı kimya eksperimentlərinin həyata keçirilməsinin şagirdlərin idrak fəallığına necə təsir etməsi barədə məlumat verilir. Bu məqalədə əsas məqsəd kimya eksperimentinin düzgün təşkil edib keçirilərək kimyanın nəzəri əsaslarına yiyələnmək yollarını müəyyənləşdirmək orta məktəb kimya eksperimentinin növləri, təşkili və keçirilmə metodikası ilə şagirdləri tanış etməkdir. Kimya eksperimenti zaman şagirdlər maddələrin xassələri və kimyəvi reaksiyalara aid olan bilikləri mənimsəməklə yanaşı onlarda müşahidə edib nəticə çıxarmaq kimi qabiliyyətlər də öz əksini tapır..

Açar sözlər: kimya eksperimentləri, təcrübə, tədqiqat, idrak fəaliyyəti, fəal interaktiv təlim, fiziki və kimyəvi xassələr, silikat turşusu, silisidlər.

Son dövrdə qloballaşma prosesinin və inteqrasiya meyillərinin getdikcə gücləndiyi ictimai - siyasi, sosial, mədəni sahələrdə baş verən mühüm keyfiyyət dəyişiklikləri, şagirdlərin bilik və bacarıqlarının yüksək səviyyədə inkişafını tələb edir.

Orta ümumtəhsil məktəblərində kimya fənnini tədris edərkən, məqsəd təkcə müəyyən olunmuş informasiyaları mənimsətmək deyil, həm də şagirdlərdə universal bacarıqlar olan kommunikativ, idrak və reflektiv bacarıqları formalaşdırmaqdır. Müvafiq bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün müəllim şagirdləri müxtəlif əlavə mənbələrlə işləməyə istiqamətləndirməli və əldə olunacaq məlumatların düzgün sistemləşdirilməsi yolları barədə tövsiyələr verməlidir.

Müasir kimya dərslərinin təşkili təlimin yeni konsepsiyasının aşağıdakı prinsiplərinə əsaslanmalıdır:

- Şagirdyönümlülük;
- Aktiv müstəqil və birgə təlimlər üçün imkan yaratmaq;
- İnteraktiv təlimlə nəticələnmə.

Son illərdə şagirdlərdə kimya elminə daha yaxşı maraq oyatmaq, onların elmi dünya görüşünü formalaşdırmaq idrak fəaliyyətini genişləndirmək üçün yeni təlim metdolarından lazımi qaydada istifadə olunur. Təlim metodu elə bir sistemdir ki, o ardıcıl olaraq tədrisin məzmununu mənimsəməyə aparır. Təlimin məqsədi, məzmunu, formaları təlim metodunda öz əksini tapır. Qarşıya qoyulan didaktik məqsədə nail olmaq üçün istifadə olunan yollar təlim metdoları adlanır.

Təlimin əsas məqsədi şagirdlərin intellektual inkişafını və tərbiyəni təmin etmək və onların şüurunda dünyanın düzgün və dolğun mənzərəsini yaratmaqdan ibarətdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, fəal-interaktiv təlim metodu dərslərin kefiyyətini artırmaq məqsədi ilə güclü vasitə ola bilər. Bu metod şagirdlər üçün dərsləri çox maraqlı və cəlbədicidir. Fəal interaktiv təlim həm məzmunun öyrənilməsinə həm də tətbiqinin səmərəliliyini artırır və şagirdlərin dərsləri fəaliyyətini daha da fəallaşdırır.

Kimya dərslərində hansı üsullardan istifadə edilməsi problemi müasir kimya metodikasının mürəkkəb məsələlərindən biridir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, kimya fənninin düzgün tədris edilməsində əsas yeri eksperiment tutmalıdır. Kimyanın tədrisində eksperiment nəzəriyyə ilə praktika arasında əlaqəni həyata keçirən əsas üsullardan biri, biliklərin inama, əqidəyə çevrilməsi yoludur. Nümayiş eksperimenti vasitəsilə aparılan təcrübələr mövzunun hərtərəfli və sürətli mənimsənilməsinə səbəb olur və məktəbliləri tədqiqata alışdırır.

Orta məktəblərdə düzgün təşkil edilib, keçirilən eksperimentlər kimyanın əsaslarının dərk olunmasında mühüm rol oynamaqla yanaşı, şagirdlərin gələcək praktik fəaliyyəti üçün hazırlanmasını və gələcəkdə peşə seçə bilmələrini təmin edir.

Kimyanın eksperimentinin təşkili və keçirilməsində bir-biri ilə əlaqəli olan iki cəhəti fərqləndirmək lazımdır:

Təcrübənin aparılması texnikası və ondan istifadə texnikası.

Müxtəlif ədəbiyyatlara əsasən məktəb kimya eksperimentini aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

- 1 Nümayiş eksperimenti
- 2 Şagird eksperimenti
- 3 Virtual eksperiment

Nümayiş eksperimenti vasitəsilə aparılan təcrübələr mövzunun hərtərəfli və sürətli mənimsənilməsinə səbəb olur və məktəbliləri tədqiqata alışdırır.

Şagird eksperimentini yerinə yetirərkən şagirdlər müstəqil olaraq kimyəvi hadisələri və qanunauyğunluqları tədqiq edirlər, bununla da onlarda reaktiv avadanlıqlarla davranmaq üçün eksperimental bacarıq və vərdişlər formalaşır.

Virtual eksperiment dedikdə tədris kimya eksperimentinin komputer texnologiyası ilə nümayişi nəzərdə tutulur. Virtual tədris eksperimentinin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, şagirdlər dərslərlə izləyə bilərlər. Beləliklə də şagirdlərin virtual laboratoriyada metadiki cəhətdən düzgün təşkil edilmiş işləri eksperimental bacarıq və vərdişlərin daha dərindən formalaşmasına kömək edir.

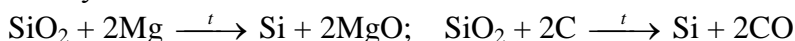
Müəllim IX sinifdə karbon yarımqrup elementlərindən olan silisium və onun birləşmələri mövzusunun tədrisi zamanı şagirdlərin idrak fəaliyyətlərinin möhkəmləndirilməsi üçün bir sıra təcrübələri şagirdlərə nümayiş eksperimenti

vasitəsilə əyani şəkildə tədris edir. Təcrübəni aparmazdan əvvəl müəllim lazım olan reaktiv və avadanlıqlar hazırlayır. Sonra şagirdlərə bu mövzu ilə bağlı bir neçə suallar verir:

1. Silisiumun neçə allotropik şəkildəyişməsi var və hansılardır?
2. Silisiumu laboratoriyada və sənayedə hansı üsullarla almaq olar?
3. Nə üçün silisium-dioksidin quruluşunu (SiO₂)_n formulu ilə göstərmək daha düzgündür?
4. Silisium-dioksid tərkibcə karbon-dioksidlə (CO₂) oxşar olmasına baxmayaraq hansı xassəsinə görə fərqlənir?
5. Silisium birləşmələrinin insan orqanizmində nə kimi rolu var?

Verilən suallar şagirdlər tərəfindən cavablandırılır. Müəllim şagirdlərin cavablarını dinləyir və müzakirə yolu ilə dəqiqləşdirir:

- 1) Silisiumun iki allotropik şəkildəyişməsi var: kristal silisium, amorf silisium.
- 2) Silisium laboratoriyada SiO₂-nin (ağ qumun) maqneziumla, sənayedə isə kömürlə reduksiyasından alınır:

3) Silisium-dioksidin kristal qəfəsinin düyünlərində bir-birilə Si-O-Si kovalent rabitə ilə birləşmiş silisium atomları yerləşmişdir. Ona görə silisium-dioksidin quruluşunu (SiO₂)_n formulu ilə göstərmək daha düzgün olar.

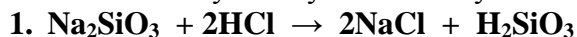
4) Silisium-dioksid (SiO₂) tərkibcə karbon-dioksidlə (CO₂) oxşar olmasına baxmayaraq, fiziki xassələrinə görə o, CO₂-dən kəskin fərqlənir. Çünki karbon-dioksid bərk halda molekulyar kristal qəfəsə malikdirsə silisium-dioksid isə qeyri-molekulyar atom kristal qəfəsə malikdir.

5) Silisium birləşmələri insan orqanizmində yağ mübadiləsində, immunitetin formalaşmasında, dərinin elastikliyinə saxlanmasıda iştirak edir. Silisium insan orqanizminə əsas bitki mənşəyli qidalardan daxil olur. Silisium sümük hüceyrəsinin əmələ gəlməsinə də, kömək edir, kollagen zülalların sintezinə səbəb olur. Damarların genişlənməsinə, bununla da, arterial təzyiğin aşağı düşməsinə səbəb olur. Silisium çatışmamazlığı orqanizmdə bir sıra xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur.

Suallar ətraflı şəkildə cavablandırıldıqdan sonra müəllim silikat turşusunun alınması təcrübəsini nümayiş etdirir:

Kolbaya bir qədər natrium-silikat duzu tökərək üzərinə bir qədər xlorid turşusu əlavə edir. Bu zaman kolbada həlməşik şəkilli silikat turşusu alınır.

Müəllim reaksiya tənliyini lövhədə yazır.

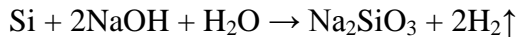
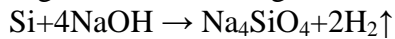
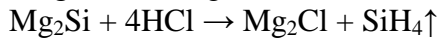
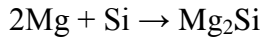
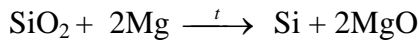

Bu təcrübəni nümayiş etdikdən sonra növbəti təcrübə olaraq, maqnezium - silisidinin alınması təcrübəsini şagirdlərə nümayiş etdirir.

Kolbaya bir qədər natrium- silikat duzu tökərək üzərinə bir qədər xlorid turşusu əlavə edir. Alınan həlməşik şəkilli silisium (IV) oksidi qurudaraq

maqnezium metalı əlavə edir. Maqnezium metalının artıqlığı nəticəsində maqnezium –silisid alınır.

Sonra müəllim lövhədə silisiumun alınması və kimyəvi xassələrinə aid bir neçə reaksiya tənliklərini yazır .

Şagirdlərin dərəcə olan maraqlarını artırmaq üçün onlara bir neçə suallar verərək onların diqqətini lövhəyə yönəldir.

- İlk olaraq amorf silisiumun qızdırıldıqda karbonla reaksiyası zamanı hansı maddənin alındığını soruşur.

- Sonra işə alınan maddənin hansı xüsusiyyətinə görə alındığını soruşur.

- Növbəti mərhələdə silisiumun flüorid turşusu ilə reaksiyası zamanı hansı maddələr alınır deyərək şagirdlərə müraciət edir.

Sualın cavabı müəyyən edildikdən sonra şagirdlərdən biri çıxıb lövhədə reaksiyanın tənliyini yazır.

Şagirdlər bütün cavabları ümumiləşdirdikdən sonra mövzunu necə dərk edib, nəticə çıxarmaları üçün müəllim onlara daha bir neçə suallar verir:

- Qızdırıldıqda silisium bir çox fəal metallarla [Mg, Ca və.s] hansı birləşmələr əmələ gətirir?
- Silisidlər duru turşularla reaksiyaya girən zaman hansı qaz halında maddə alınır?
- Silan hansı aqrekat halındadır?
- Silisium qələvilərin ərintiləri və ya qələvilərin suda məhlulları ilə qarşılıqlı təsiri zamanı hansı qaz ayrılır və reaksiya necə gedir?

Şagirdlər verilən sualları cavablandırırlar.

- Silisium qızdırıldıqda bir çox fəal metallarla birləşərək silisidlər əmələ gətirir.
- Silisidlər duru turşularla reaksiyaya girən zaman silan (SiH_4) qazı ayrılır.
- Silan havada öz-özünə alışıb yanan zəhərli qazdır.
- Silisium qələvilərin ərintiləri və ya suda məhlulları ilə qarşılıqlı təsirdə olur. Əridilmiş qələvilərlə reaksiyası zamanı ortosilikat, qələvi məhlulları ilə reaksiyasında isə metasilikat duzları əmələ gəlir və hidrogen qazı ayrılır.

Kimya dərəcədə nümayiş eksperimenti əyaniliyin ən effektiv vasitəsi hesab olunur.

Müəllim suallar vasitəsilə həm şagirdlərin təlim materiallarını necə mənimsədiklərini yoxlayır, həm də onların biliklərini dərinləşdirir.

Şagirdlərin idrak fəallığı öyrənmənin hərəkətverici qüvvəsini təşkil edir.

Məktəb kimya kursunda eksperiment yalnız tədqiqat metodu, yeni bilik mənbəyi və vasitəsi olmayıb, həm də özünəməxsus öyrətmə obyektidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. R.Əliyev, Ə.Əzizov. “Kimyanın tədrisi metodikası ”(Ümumi məsələlər). Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı universiteti nəşri.2006
2. R.Y.Əliyev, Ə.T.Əzizov. Kimya təlimininin prinsipləri, üsulları və priyomları. Bakı, 2002.
- 3 . M.M.Abbasov, A.H.Əliyev. Kimya tədrisində müasir təlim texnologiyaları. Kimya məktəbdə, Bakı. 2009. №1.
4. C.İ.Zülfüqarlı. Qeyri-üzvi kimya praktikumu. “Maarif nəşriyyatı”. Bakı, 1979.
- 5.G.N.İsmayılova, A.İ.İbişova. Məktəb kimya kursunun IX sinfində şagirdlərdə idrak fəallıqlarının inkişaf etdirilməsi imkanları. Kimya məktəbdə, № 2-3(70-71)2020

Г.Н. Исмаилова, А.И. Ибишова

Процесс проведения экспериментов как средство повышения познавательной активности учащихся при обучении химии в IX классе

РЕЗЮМЕ

В статье представлена информация о творческой деятельности учителя на основе химического эксперимента, проведенного в процессе обучения химии в девятом классе общеобразовательной школы, а также взаимоотношений учителя и ученика. Эта деятельность увеличивает познавательную активность учеников, а также создает условия для приобретения учащимися определенных знаний, навыков и привычек.

Благодаря способностям учеников объяснять изменения, наблюдаемые в различных типах химических экспериментов и химические процессы на основе идей и теорий общих законов химических процессов, учащиеся начинают интересоваться химией, в результате чего их познавательная активность возрастает.

Ключевые слова: химический эксперимент, эксперимент, исследование, познавательная деятельность, активное интерактивное обучение, физико-химические свойства, кремниевая кислота, силициды.

G.N. Ismayilova, A.I. Ibishova

The process of conducting experiments in the teaching of chemistry in IX grade as a means of increasing the cognitive activity of students

SUMMARY

The article provides information about the teacher's creative activity based on the chemistry experiment and teacher-student relationship in the process of teaching chemistry in the IX grade of secondary school. This activity increases the cognitive activity of students and creates conditions for them to acquire certain knowledge, skills and habits.

Students become interested in chemistry and develop cognitive activities by being able to explain the phenomena observed in experiments on different types of chemical experiments, the general laws of chemical processes on the basis of ideas and theories.

Key words: chemical experiment, experiment, research, cognitive activity, active interactive learning, physical and chemical properties, silicic acid, silicides.